

այսպէս՝ Ի տան հօր իմոյ օթեւանք բազում են, ապա թէ ոչ՝ ասացեալ էր իմ ձեզ. Յովհ. ԺԳ. 2. եւ Եզնիկի քով նմանապէս գլխաւոր նախադասութեան մէջ՝ «Լաւ էր լեալ թէ նոյն պիտի կացեալ էր» (էջ 29), ուր նոյն պայմանականով Մատթ. ունի՝ «Լաւ էր նմա թէ չէր ծնեալ մարդն այն». Մատթ. ԻԶ. 24. ապահով է սակայն թէ այս երկու բացատրութիւնները պիտի չկարենան ջնջել օրէնք մը, զոր կը հաստատեն Աւետարաններէն, Եզնիկէն ու Ոսկերեանէն բազմաթիւ օրինակներ: Ասոր հակառակ յատկապէս երեք տեղիք կը գտնենք աւետարանիչներու քով, ուր ստորագաս նախադասութեան մէջ գործածուած է անկատար. Եթէ էաք յաւուրս հարցն մերոց՝ ոչ հաղորդէաք արեան մարդարէիցն. Մատթ. ԻԳ. 30. զի եթէ ի մէջ էին ապա առ մեզ մնային. Յովհ. Բ. 19. Եթէ գիտէիք զինչ է զողորմութիւն կամ իմ եւ ոչ զգոհ, ապա ոչ դատապարտէիք դուք զանպարտսն. Մատթ. ԺԶ. 7. նախորդ երկուքին մէջ յոյն բնազիրը կը կրէ անկատար ժամանակ, վերջինս՝ գերակատար, որ թերեւս թեւազրիչ էր թարգմանիչին, բայց յաջորդին մէջ յոյն ձեռագիրները ունին պատմական. Եթէ գիտէիք (էջ 105) դու գտնէ յաւուրս յայտնի գլխադադութիւն քո. Ղուկ. ԺԹ. 42. Թէ եւ Եւսեբիոս կը յիշատակէ զայն «Եթէ գիտացեալ էր քո» (Եկեղեցական Պատմութիւն, Գ. 7): Հետաքրքրական է որ քերականական նման փոփոխութիւն մը կը գտնուի նաեւ լատիններէնի մէջ, ըստ որում պայմանական նախադասութիւն մը կրնայ դուրիս ստորագասական անկատար կամ գերակատար, եթէ ոչ իրական ենթադրութիւնը անցեալը կը յարաբերէ:

Պէտք է միաժամանակ շեշտենք, որ Եզնիկ չի ճանչնար նման շեղումներ, բայց ի միոյն՝ «Թէ սպանանէր» (էջ 14), որ սակայն սկզբնազրին մէջ «սպանեալ» եղած է Աճառեանի հրատարակութեան համաձայն: Մէկ խօսքով Եզնիկի, Ոսկերեանի եւ Աւետարաններու քննութեամբ կը հաստատուի թէ գլխաւոր նախադասութեան մէջ կը գործածուի բացարձակապէս անկատար, իսկ գերակատարը կը պահէ իւր վիճակի արժէքը, ուստի ժամանակի յարաբերութեամբ համարժէք է անկատարի: Տեսանք թէ Եզնիկի եւ Ոսկերեանի քով ստորագաս նախադասութեան մէջ գերակատարի բացարձակ կիրարկումը ապահով է, իսկ Աւետարանները ոչ աննշանակ շեղումներ ի յայտ կը բերեն, զորոնք յոյն բնա-

զրի կաղապարով միայն կարելի չէ մեկնել: Հնդեւրոպական լեզուներու զարգացման փուլերը նմանութիւններ կ'ընձեռեն նկարագրելով ներկայի անիրականը իբր անցեալ, իսկ անցեալի անիրականը իբր վաղանցեալ քան ներկայինը:

Ամփոփելով ցայժմ ըստածները՝ հետեւեալ պատկերը կը ստանանք զասական հայերէնի յարակատար ու գերակատար ժամանակներու մասին: Ներկայ-անկատարի, որ գործողութիւն մը իւր ընթացքին մէջ կը նկատէ, եւ կատարեալի հակադրութեամբ, որ զայն վախճանի մը յանգած կը ցուցնէ, յարակատարի դրութիւնը կը մատնանչէ էապէս վիճակ մը ներկայի կամ անցեալի մէջ, ըստ որում ընկերացող օժանդակը ներկայ կամ անկատար է: Ժամանակի տեսակէտէ յարակատարը համազօր է ներկայի, գերակատարը՝ անկատարի: Բայց զննելու տեսակէտէ ան կը տարբերի թէ ներկայէն, թէ պատմականէն, այնու որ կը նշանակէ վիճակ մը՝ արդիւնք գործողութեան. պայծառ կը ցայտէ այս առումը երբ նկատենք որ շարժում ցուցնող բայերու խնդիրը կը դուրիս յարակատարի մէջ եւս նախորդիւ հայցական: «Ուստի հայերէն յարակատարի արժէքը ճշգրտօրէն կը պատշաճի համատարական քերականութեան հնդեւրոպական յարակատարի վերադրած արժէքին: Ոչ միայն հոմերական յունարէնը, որ վերջնոյս ամէնէն հաւատարիմ ներկայացուցիչն է, յարակատարի մէջ հայերէնի հետ զրեթէ նոյն բայերը կ'ընծայէ (նշանակութեան կողմէ), այլ նաեւ այդ յարակատարը բացարձակ նոյն արժէքը կը զգենու, օր. ἐλπίσθη կազմուած է այնպէս՝ ինչպէս Եկեալ եմ» (էջ 162):

Այս համաձայնութիւնը կը տարածուի նաեւ այն ներգործական բայերու յարակատարի վրայ, որոնց մատնանչած գործողութիւնը չի փոխանցուի առարկային, այսպէս՝ տեսանել, ընդունել. οὐδὲν οἶ οրինակը կ'ապաշինել հնդեւրոպական սահմանին մէջ. հայերէնը կը պայծառացնէ: Թէ եւ Աւետարանները զատակարգի մը, որ առարկայի վիճակը կը ցուցնէ, բայց չէ կարելի զրանալ զայն հայերէնի, ինչպէս յունարէնի, լատիններէնի, վասն զի բնական ընթացքով պիտի յանգէր այդ վախճանին. հայերէնի համար այս տեսակէտէ աւելի նպաստաւոր է այն պարագան, որ

կրաւորականի եւ ներգործականի յարակատարները միասին համասեռ խումբ մը կը կազմեն, ուր՝ բացառիկ կազմութեամբ մը վերջինս յատկացուցիչ-յատկացեալի աղերսով կը հակադրուի առաջնոյն: Ի վերջոյ յարակատարը կը ցուցնէ վիճակ մը հաւասարապէս թէ առարկայի եւ թէ ենթակայի, բայց չէ հասած մատնանիչ ընել կարենալու լրացած գործողութիւն մը, հակառակ ուրիշ հնդեւրոպական լեզուներու: Ասով սակայն կը ցած է պահել կատարեալի ու անկատարի զանազանութիւնը իբր հակադրութիւն՝ արդիւնք վիճակի եւ գործողութեան. յարակատարի այս ինքնուրոյն ու նրբին առումը, որ հարստութիւն է լեզուին եւ Աւետարանի շատ տեղիքներուն է համար ուղղակի մեկնաբանութիւն մը, առանձնապէս հնարան լեզուի մը վիճակը կը ներկայացնէ:

Մէյնէ ցոյց կու տայ այն անակնկալ համեմատութիւնը, որ յոյն ու հայ լեզուները հնդեւրոպական ընտանիքի միւս անդամներէն աւելի սերտ իրարու կը մերձեցնէ. բնաւ զանաճի համեմատութիւն, այսպէս՝ Բէր. Ի կը համապատասխանէ միայն «երկար». ձայնահամապատասխան համեմատութիւն, կան կամ կերպախօսական համեմատական. Ինչպէս հոմերական յունարէնի տեղական. Ի մասնիկը, որուն համազօր է -չ հայերէնի մէջ: Իսկ յարակատարի իմաստաբանութեան կողմէ պէտք է յաւելուլ նոր մերձեցում մը եւս, «վասն զի եթէ հնդեւրոպական ուրիշ լեզու մը փնտռէինք հայերէնի հետ այս ճշգրիտ ու պայծառ կէտիս մէջ համեմատելու համար՝ պիտի գտնէինք միայն ու միայն հոմերական յունարէնը» (էջ 164) ¹⁰:

Հ. Պ. Ե.

¹⁰ Հոմերոսի յարակատարներու ու գերակատարներու մասին զբառ է հեղինակը արժէքաւոր յօդուած մը, ուր կը ինչ համեմատութեան կ'առնու ու կը շեշտէ հոմերական յունարէնի եւ գասական հայերէնի քերականական այս նորը բնութեան ու գործածութեան համեմատութիւնը. տես Parfaits et Plus-que-parfaits մերաշխութիւնը. տես Parfaits et Plus-que-parfaits résumés chez Homère, Bulletin de la Soc. de Linguist. de Paris, 1934, fasc. 1.

ԲԵԼԳԻՆ ԵՒ ՀՆՅԵՐԸ

Թ. ԳԼՈՒԽ

Բոլլանդեան «ընկերութեան» ծագումն եւ կրած «փորձանքները»: Acta Sanctorum եւ նրա մէջ Ագաթանգեղոսի քննադատութիւնը: Բոլլանդեանների միւս կրտարակութիւնները: Հայագետ Բոլլանդեաններ. Խ. P. Peeters եւ նրա հայագիտական Երկասիրութիւնները: Բոլլանդեանների Մատենադարանը Բրիւսէլում:

Բելգիայում հայագիտութեան տարածման համար կարեւոր դեր է կատարած եւ շարունակում է կատարել Société des Bollandistes (Բոլլանդեանների Ընկերութիւն) անուամբ յայտնի կրօնաւորական կարգը, որի լատիններէն համբաւաւոր պարբերական հրատարակութիւնը Acta Sanctorum (Գործք Սրբոց) բնականապէս աշխարհէն: Բայց հանրածանօթ է գիտական աշխարհէն: Բայց նախ քան Բոլլանդեանների հայագիտական ասպարէզում ունեցած գործունէութեան մասին խօսելը, աւելորդ չեմ համարում մի ընդհանուր ակնարկ նետել այս «Ընկերութեան» ծագման պարագաների եւ նրա ուղղութեան վրայ:

Հոլլանդացի մի «յիսուսեան» կրօնաւոր, Հ. Բոզվէյլէ անունով (Heribert Rosweyde), որ իրեն նպատակ էր ընտրել սուրբերի կեանքն ու վարքն ուսումնասիրել, իրաւամբ նկատել էր, որ վկայաբանութիւնները, այսինքն սուրբերի գործերի նկարագրութիւնները վստում բերելի գործերի անհաւատալի դէպքերով, չաւան բազմաթիւ անհաւատալի դէպքերով, չաւան փազանցութիւններով կամ ընդհանրապէս փազանցութիւններով, որոնք հետոս եւս այնպիսի պատմութիւններով, որոնք հետոս եւս նշմարտութիւնից: Եւ նա գալիս է այն եզրակացութեան, թէ այդ առասպելներն աւելի վնաս են պատճառում կրօնասիրութեան քան թէ օգուտ: Ուստի նա որոշում է մի նոր, լուրջ ժողովածոյ կամ նորատեսակ «Վարք Սրբոց» գրել, որի մէջ միայն ճշմարիտ կամ գոնէ այս սուրբերի գործերն ու վարքը պիտի լամբազրուէր աւելի անկողմնակալ կերպով եւ աւելի լաւ քննուած եւ ստուգուած աղբիւրների հիման վրայ: Ռոզվէյլէ իր այս զարգացումը ներկայացնում է Հոմ կարգի նախ Բէլլանդեաններին, նրա հաւանութիւնը ստանալու համար եւ կարգի նախն ոչ միայն հաւանութիւն է տալիս, այլ եւ ամէն կերպ քաջալերում: